

ЦЕНТР
“СОЦІАЛЬНИЙ МОНІТОРИНГ”

Аналітична записка за результатами експрес-опитування учасників протестних акцій ФОП в Києві

Відтермінування на рік вимоги щодо застосування РРО для ФОПів не стало приводом припинити протести та водночас не вирішило актуальні питання детінізації розрахунків в сфері торгівлі товарами, зокрема провадження підприємницької діяльності фізичними особами без реєстрації. Необхідним є розроблення дієвих методів боротьби з мінімізацією податків та реалізацією контрабанди, які при цьому не стануть додатковим тягарем для справжніх підприємців, але створять реальні проблеми тим, хто зловживає спрощеною системою оподаткування.

Свого часу експерти зазначали¹, що серед протестувальників є дві категорії: перша – це організовані групи, які і створюють основу протестувальників, друга – прості малі підприємці, які долучаються до акції, адже побоюються стикнутися з податківцями після встановлення касових апаратів. Саме через велику кількість представників другої категорії протест може розширитися. «Організовані групи фактично протестують проти намагання через фіскалізацію детінізувати деякі сектори. З ними немає про що домовлятися. Тут держава повинна перетиснути контрабанду. Але є й простий малий бізнес – люди, які бояться перевірок податківців. З цією категорією підприємців безумовно потрібно шукати діалог. Відтак, якщо зняти побоювання для широкої маси людей, протести зменшаться», – зазначив в ефірі «24 каналу» керівник з політичних питань Київської школи економіки Павло Кухта.

Соціально-економічні характеристики протестуючих

Під час останнього активного протесту ФОПів, що відбувся 29 червня 2021р в Києві, на замовлення Аналітичного центру “Розумна Країна” Центр “Соціальний моніторинг” провів опитування 168 учасників протестів. Соціально-економічний портрет протестувальників засвідчує, що переважну більшість протестуючих становили представники другої групи оподаткування (68%), значно менше протестувальників (28%) зареєстровані як представники першої групи, частка представників третьої групи становила лише 4%. Майже всі учасники протестів в якості основного виду своєї діяльності зазначили торгівлю (рис.1).

¹ Режим електронного доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3156343-protesti-fopiv-abo-comu-kommercijni-majdani-v-ukraini-ne-zlitaut.html>

Рис.1. Розподіл відповідей на запитання: «Яку основну діяльність Ви здійснюєте як ФОП?», %

Середній чек за відповідями тих, хто погодився відповісти на запитання, становить: для першої групи приблизно 338 гривень, для другої – 738 гривень.

Важливо зазначити, що переважна частина учасників протесту мають доволі значний стаж роботи ФОП за поточною системою – більше 10 років (72%). Водночас частка ФОП, зареєстрованих в останні роки, доволі незначна, що засвідчує відмінність учасників протесту від статистики реєстрації (за даними на 1/07/2020, активні ФОП становили близько 1 944 007 осіб, за останні 12 місяців зареєструвалися 299 000. Отже, частка ФОПів до 1 року мала б становити приблизно 15%) (рис.2.).

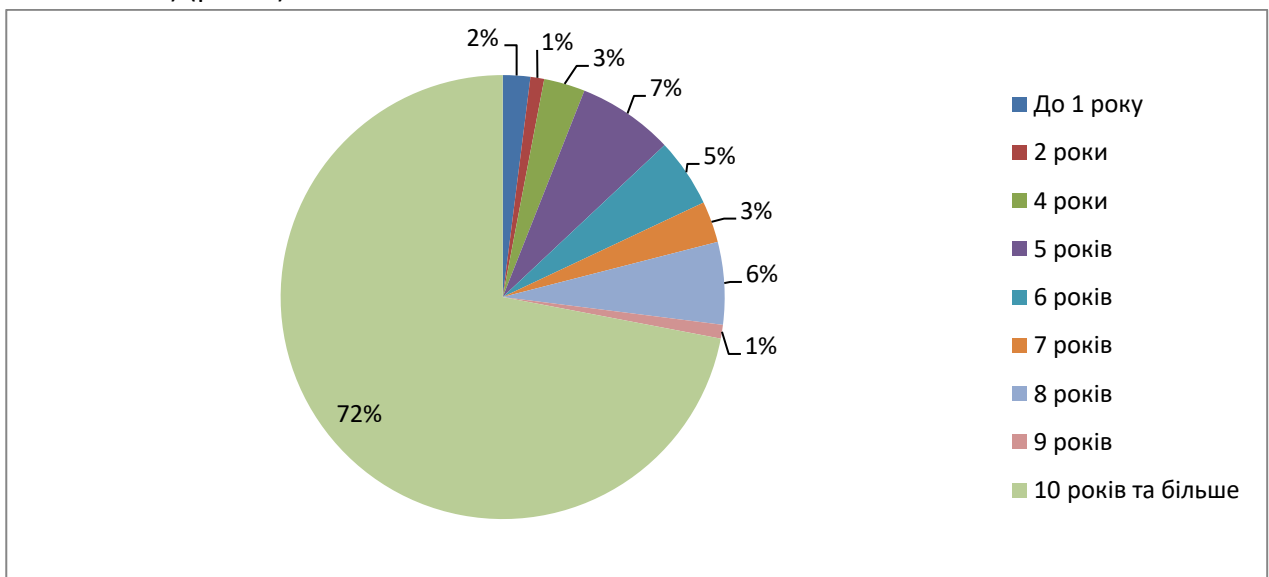

Рис.1. Розподіл відповідей на запитання: «Як давно Ви працюєте як ФОП з реєстрацією по цій групі?», %

Характеристики обсягів доходу опитаних ФОП за минулий рік (обсяг реалізації товарів/ послуг), обраховані за їхніми власними відповідями, цілком відповідають встановленим нормативам: для представників першої групи вони в середньому становлять 283 446 гривень, для другої групи – 741 785 гривень.

Більшість опитаних (86%) зазначили, що дохід, отримуваний від діяльності ФОП, становить основну частину їхнього сімейного бюджету. Частка жінок серед протестуючих становила 56%, чоловіків – 44%, що дещо відрізняється від розподілу згідно статистики (47% жінок, 53% чоловіків). Віковий розподіл протестувальників виглядає таким чином:

- 18-29 років 4,2%
- 30-39 років 16,7%
- 40-49 років 39,9%
- 50-59 років 30,4%
- 60 років і старше 8,9%

Ставлення до податкової реформи

Усі учасники протесту вкрай негативно оцінюють зміни у законодавстві щодо адміністрування та оподаткування ФОП, прийняті в 2019-2020 роках: 94,6% оцінили їх як “повністю негативні”. Негативна оцінка поширюється на всі без виключення зміни та напрями реформування – як реалізовані, так і ті, що лише пропонувалися:

- 98% не підтримують збільшення штрафу за невидачу чеку РРО;
- 97% не підтримують розширення сфери обов’язкового застосування РРО (реєстратор розрахункових операцій, касовий апарат, програмне РРО) для всіх груп ФОП, окрім першої;
- 96,7% не підтримують ініціативу впровадження винагороди покупцю за скаргу щодо невидачі чеку продавцем.

Як вже зазначалося вище, протестувальники вкрай негативно сприймають ідею обов’язкового застосування РРО, не сприймаючи як відтермінування обов’язкового застосування РРО для всіх груп ФОП до 2022 року (72,3%), так і “РРО в смартфоні” (76%), фактично виступаючи за повну відмову від його впровадження.

До змін, які протестувальники сприймають позитивно, можна віднести передусім збільшення лімітів обсягу реалізації для перебування на спрощеній системі: підтримують збільшення лімітів для першої групи 68%, для другої групи – з 2 до 5 мільйонів гривень – 70,5%, для третьої групи – до 7 мільйонів гривень – 52%. Також 72% підтримує відміну більшості штрафів за порушення в роботі з РРО.

Також більше половини опитаних позитивно оцінили збільшення мінімальної заробітної плати до 6 тис. грн. (54%). Зазначимо, що ставлення до збільшення мінімальної заробітної плати – одне з тих, що суттєво диференціює протестувальників. За даними опитування, серед протестуючих лише незначна частина вказала, що наймає працівників (менше 3% ФОП другої та третьої груп), в той час як серед протестуючих ФОПів першої групи таких зовсім не виявилось. Зазначимо, що правдивість відповідей на це запитання викликає сумніви через суттєві

розбіжності із відповідями на інші запитання. Однак саме представники першої групи найбільш неоднозначно оцінили зростання мінімальної заробітної платні (20% оцінюють негативно, 26% вагаються з оцінкою або відмовляються відповідати). Серед можливих пояснень такої поведінки можна вважати приховування незареєстрованих найманих працівників частиною ФОПів, для яких зростання офіційної мінімальної платні спричинило суттєвий інституційний тиск – вони були змушені піднімати рівень заробітної плати найманих працівників (офіційно, шляхом легалізації та збільшення або через збільшення неофіційних оплат).

Отже, на момент опитування 99,4% активних протестувальників не сприймали впровадження РРО в будь-якому вигляді: 92,9% протестувальників повністю негативно ставляться до обов'язкового РРО, ще 6,5% ставляться до цього "скоріше негативно"². Зазначимо, що серед учасників протесту частка ФОПів, на яких, за їхніми ж словами, поширюється вимога обов'язкового застосування РРО у 2021 році, становить 73%, решта протестувальників або не підпадає під цю норму (23,2%), або не впевнена в цьому.

Навіть враховуючи, що участь в акціях протесту передбачає наявність активної та акцентованої позиції, важливо розкрити мотивацію такого неприйняття. Небажання працювати з РРО у всіх 100% випадків пов'язане із відсутністю первинних документів на товар, 98% опитаних побоюються штрафів за помилки в роботі з РРО, 88% – вважають, що застосування таких апаратів або програмного забезпечення надмірно ускладнить бізнес-процеси, 82% – вважають, що використання та обслуговування РРО збільшать собівартість товарів/ послуг. Саме відсутність простих та зрозумілих кроків (що не зменшували б наявну рентабельність бізнесу), спрямованих на подолання названих ускладнень, є основними бар'єрами позитивного сприйняття впровадження РРО, якщо ми говоримо про соціально прийнятні мотиви опору.

Втім наведений перелік не є вичерпним та включає в себе ще низку причин-побоювань, що негативно впливають на бажання встановлювати РРО.

Таблиця 1. Розподіл відповідей на запитання: «Існує думка, що впровадження РРО може спричинити проблеми та незручності. Скажіть, які з них Ви вважаєте такими, що загрожують /можуть загрожувати Вашому ФОП?», %, (респондент міг обрати три варіанти відповіді)

Неможливість роботи з РРО через відсутність первинних документів на товар	100
Штрафи за помилки в роботі з РРО	98
Побоювання, що застосування таких апаратів або програмного забезпечення надмірно ускладнить бізнес-процеси	88
Використання і обслуговування РРО збільшить собівартість товарів / послуг	82
Невміння працювати з апаратним або програмним РРО (самих ФОП або найманих працівників)	49
Витрати на обладнання та програмне забезпечення	41
Необхідність наймати людей, платити за впровадження та роботу з РРО	33
Занадто великі збори та податки при офіційній реєстрації реальних обсягів продажу товарів/ надання послуг	23
Ризик відповідальності за продаж неякісних товарів /надання неякісних послуг	6
Інші причини	6

² За результатами відповіді на запитання «Як Ви ставитесь до впровадження обов'язкового РРО для таких ФОП як Ваш?».

В межах дослідження респондентам поставили запитання про те, що ж саме з двох найбільш поширених причин, що пояснюють небажання встановлювати РРО, є для них більш проблематичним: (1) «витрати на обладнання РРО та штрафи за помилки в роботі» чи (2) «неможливість роботи з РРО через відсутність первинних документів на товар» (рис. 3).

Рис.3. Розподіл відповідей на запитання: «Що для Вашого бізнесу є більш проблематичним від запровадження РРО?», %

Зазначимо, що загроза штрафів викликає найбільше побоювання у протестувальників-ФОПів всіх груп реєстрації, а неможливість роботи з РРО через відсутність первинних документів на товар більше турбує ФОП першої групи оподаткування.

Поінформованість про діяльність та оцінки ініціатив Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента

На момент проведення опитування про ініціативи Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента в сфері оподаткування знали 70,8% протестувальників, щодо питань ринкового нагляду дещо менше – 66%.

Учасникам протесту було запропоновано висловити своє ставлення до основних ініціатив Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента щодо змін до законодавства про ринковий нагляд за нехарчовими продуктами, в результаті чого були отримані такі результати (див. табл. 2).

Таблиця 2. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви ставитеся до таких Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента щодо змін до податкового законодавства в частині ФОП та РРО», %

	Підтримую	Не підтримую
Боротьба з підприємцями, які не реєструються як ФОП: Посилити відповідальність за провадження підприємницької діяльності без реєстрації: навіть тих, хто не реєструється як ФОП, але веде підприємницьку діяльність зобов'язують використовувати РРО та штрафуватимуть за його невикористання	51,2%	48,8%
Рівні умови роботи для всіх, хто підпадає під РРО: За скаргою покупця на невидачу чеку ДПС проводить контрольну закупівлю (перевіряє, чи дійсно чеки не видаються – якщо так, то виписують штраф, а якщо чек видають, то перевірка зупиняється і відповідальності немає)	38,7%	61,3%

ДПС отримає обмежений доступ до банківських операцій суб'єктів господарювання, якщо платник не надає таку інформацію згідно чинного законодавства	33,9%	66,1%
Замість широкої фіскалізації – лише фіскалізація (РРО) для ризикових груп товарів (ліки та мед. товари, побутова техніка та електроніка, ювелірні вироби)	30,4%	69,6%

Обрахунок частки протестувальників, які не підтримали жодну ініціативу, вказує на наявність **25%** жорстких супротивників. Натомість частка серед протестувальників, які **підтримала всі 5 пропозицій**, становить **24%**, а якщо рахувати тих, хто підтримав би 3-4 пропозиції, то схвально до ініціатив ставляться **39%** опитаних.

Слід зауважити, що позитивні перспективи прийняття конвенціональних ініціатив суттєвим чином знижуються через доволі непримиренну позицію значної частини протестувальників (68% продовжили б протестувати, 82% не вважають, що ці ініціативи полегшать роботу ФОП) (див. рис. 4, 5). Однак, враховуючи, що це, скоріш за все, найбільш непримиренно налаштована частина ФОП-спільноти, ми б рекомендували орієнтуватися на більш позитивне сприйняття у підприємницькому середовищі.

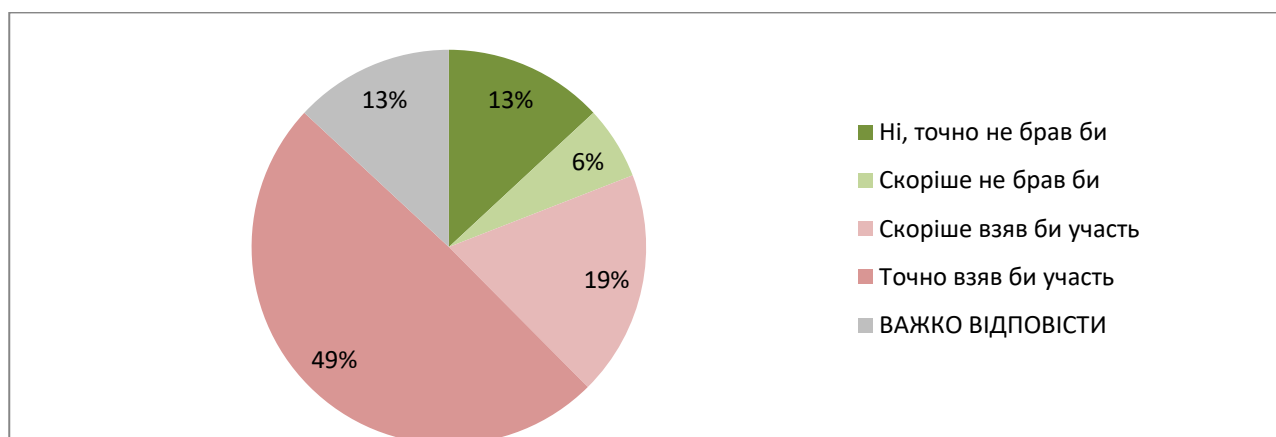

Рис.4. Розподіл відповідей на запитання: «Якби Ви були впевнені, що ініціативи Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента були б затверджені та впроваджені, чи брали б Ви участь в акціях протесту?», %

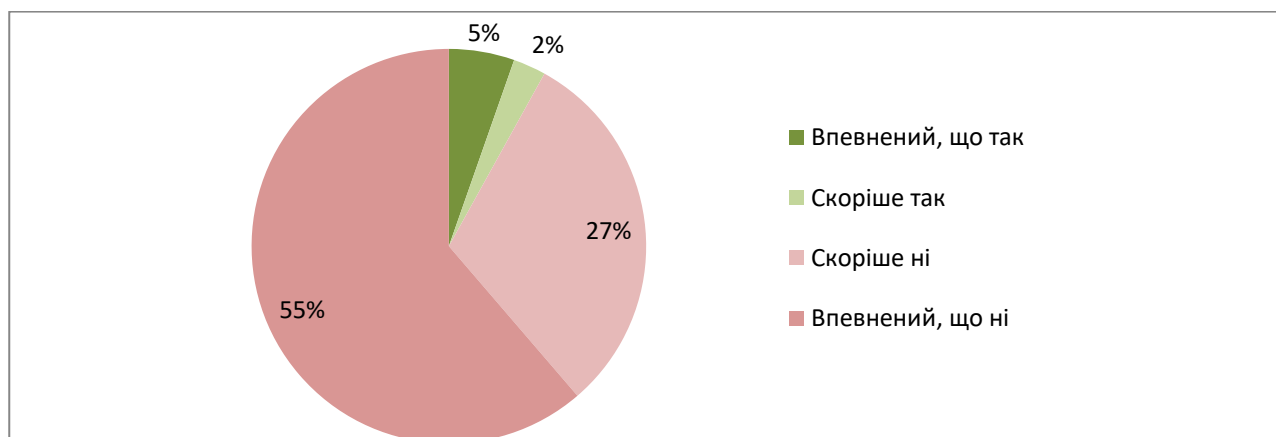

Рис.4. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви вважаєте, чи вирішать (полегшать) запропоновані ініціативи ведення Вашої підприємницької діяльності?», %

Загальне небажання протестувальників посилювати контроль з боку держави за своєю діяльністю простежується у відповідях на запитання щодо бачення моделі контролю за діяльністю ФОПів у майбутньому. Значна частина бажала б повністю позбутися контролю держави (46%). Решта варіантів здобули мінімальну підтримку.

Таблиця 3. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, яка форма контролю з боку держави за діяльністю ФОП є оптимальною?», %

Відсутність контролю за малим бізнесом	46
Контроль лише обсягів реалізації через РРО, але без додаткової звітності та без контролю товарного обліку (у фіскальному чеку зазначається лише сума продажу).	3
Контроль і обсягів реалізації, і товарного обліку через РРО, але з низькими штрафами за порушення.	2
Контроль і обсягів реалізації, і товарного обліку через РРО як на загальній системі оподаткування	3
Інше	6
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	40

Також слід звернути увагу на те, що 40% опитаних протестувальників не захотіли відповідати на це запитання, найімовірніше, вбачаючи у всіх запропонованих варіантах відповідей небажаний або невідповідний для себе формат стосунків із державою.

Проблематика застосування законодавства з питань ринкового нагляду

Серед ініціатив Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента щодо змін до законодавства про ринковий нагляд за нехарчовими продуктами переважно позитивно були сприйняті дві пропозиції (див. табл. 4). Зазначимо, що саме **питання ринкового нагляду** викликають найбільші заперечення, а ініціативи мають значно менший потенціал підтримки. Обрахунок частки протестувальників, які **не підтримали жодну ініціативу**, вказує на наявність **30%** жорстких супротивників. Натомість частка серед протестувальників, які **підтримала всі 5 пропозицій**, становить лише **10%**, а якщо рахувати тих, хто підтримав би 3-4 пропозиції, то схвально до ініціатив ставляться **16%** опитаних.

Загалом, 78% учасників протесту вважають, що впровадження цих ініціатив не матиме позитивного впливу на їхню діяльність та жодним чином не полегшить її.

Таблиця 4 Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви ставитеся до ініціатив Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента щодо змін до законодавства про ринковий нагляд за нехарчовими продуктами: ...», %

	Підтримую	Не підтримую
Зменшення рівня штрафних санкцій, передбачених законодавством про ринковий нагляд за нехарчовими продуктами	57,7%	42,3%
За результатами перевірок орган ринкового нагляду повинен вказувати конкретну невідповідність вимогам законодавства, яка має бути усунута, а також надати інструкції та пояснення щодо того, як привести відповідну продукцію у відповідність вимогам.	51,8%	48,2%
Органи ринкового нагляду матимуть право запитувати первинні документи ЛИШЕ у разі, якщо за результатами перевірки продукції встановлено, що вона є небезпечною, становить ризик та/або не відповідає вимогам технічних регламентів	48,2%	51,8%
Встановити 30-денний мінімальний термін, що надається суб'єкту господарювання на	39,9%	60,1%

приведення продукції у відповідність вимогам тех. регламенту, якщо в рамках перевірки було виявлено порушення вимог		
Скоротити з поточних десяти до трьох років термін, протягом якого суб'єкти господарювання зобов'язані надавати первинну документацію, що підтверджує походження товару (ланцюг постачання)	36,9%	63,1%

Особливості організації підприємницької діяльності та обліку

Експрес-опитування містило низку питань, що фіксували способи організації повсякденної роботи ФОПів з метою оцінки способів та форм обліку. Відповідно до отриманих даних, лише 2% опитаних сказали, що жодним чином не ведуть облік, 86% ведуть записи (зошит, журнал), 18% ведуть його в електроємному вигляді (наприклад, Excel тощо), 17% використовують спеціалізовану програму бухгалтерського обліку (1С або іншу), ще 16% використовують інші способи обліку. Переважна більшість опитаних також надає своїм клієнтам які-небудь документи про покупку.

Таблиця 5 Розподіл відповідей на запитання: «Чи надаєте Ви своїм клієнтам/покупцям ...», %, вказаний % тих, хто надає даний документ.

Товарні (не фіскальні) чеки	73,8%
Накладні/квитанції	51,8%
Квитанції платіжного терміналу (POS-терміналу)	32,7%
Сервісні та гарантійні документи	29,8%
Фіскальні чеки	11,9%
Інші документи, що підтверджують здійснення продажу товару/надання послуг	19,0%

Серед ФОПів, які брали участь у протестах, 47% заявили, що знають та пробували використовувати державний програмний РРО («ПРРОсто»), причому в переважній більшості з них склалося негативне враження про цей продукт (більше 90% негативних відгуків). Приблизно такі самі оцінки отримали назагал і комерційні програмні РРО (Check-Box, Вчасно, М.Е.Дос, інші): знають та використовували їх 37%, негативні враження – у 70%.

Опосередкована оцінка рівня цифровізації робочих місць ФОПів вказує на те, що щонайменше чверть з них вже обладнані технічними засобами, які передбачають доступ до Інтернету/ мобільного зв'язку (див. табл. 6), а кожен п'ятий підприємець стикався із проблемами «залипання» своїх працівників в Інтернеті у робочий час (див. табл. 7). Зауважимо, що відповідаючи на це запитання щонайменше 37% опосередковано підтвердили наявність найманих працівників, які долучаються до роботи (відповідаючи на пряме запитання про найманих працівників, їхню наявність підтвердили лише 3% протестувальників).

Таблиця 6. Розподіл відповідей на запитання: «Скажіть чи використовуєте Ви якісь засоби контролю за роботою персоналу під час Вашої відсутності? Позначте всі варіанти, які вам підходять. ...», %

На об'єкті (у торговій точці, офісі) встановлено камеру відеоспостереження	22
Є автоматична система реєстрації операцій, продажів, послуг, продажів тощо	6
Перевірки, звірки вкінці робочого дня	15
Раптове відвідування без попередження	11
Контроль витратних матеріалів, лічильник	18

Таблиця 7. Розподіл відповідей на запитання: «Як часто траплялися випадки, коли Ваші наймані працівники у робочий час відвідують соціальні мережі, дивляться ролики на youtube тощо?», %

Дуже часто	2,4
Часто	5,4
Дуже рідко	11,9
Ніколи	12,5
НЕ ЗНАЮ	17,9
<i>ПРАЦІВНИКАМ ЗАБОРОНЕНО КОРИСТУВАТИСЯ СОЦІАЛЬНИМИ МЕРЕЖАМИ НА РОБОТІ</i>	3,0
<i>У МЕНЕ НЕМАЄ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ</i>	47,0

Загальні висновки та рекомендації

Протести є невід’ємною складовою демократичних політичних систем. Однак зростання кількості та масовості протестів, а також збільшення серед них неконвенційних протестів може бути суттєвим фактором політичної, економічної та соціальної дестабілізації.

Слід зазначити, що для протестів характерні сезонні коливання: на початку року кількість протестів є меншою, але їх кількість зазвичай зростає восени та в кінці року. Враховуючи тенденцію зростання кількості протестів з економічними вимогами, з метою мінімізації негативних наслідків напруженості та для стабілізації ситуації в країні доцільним є зміцнення діалогу влади із суспільством перед прийняттям рішень щодо актуальних проблем окремих спільнот та соціальних груп.

Проведене опитування чітко визначає суттєвий провал в комунікації між державою та протестуючими підприємцями ФОП. Виходячи з припущення, що активна участь в акціях протестів передбачає більш високий рівень компетентності та обізнаності з проблемою, результати опитування вказують на недостатньо високий рівень обізнаності протестуючих ФОП як щодо ініціатив Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента, так щодо деяких положень вже проведеної реформи:

1) Про ініціативи Ради в сфері податкової політики не поінформовані 16% протестуючих, про ініціативи в сфері ринкового нагляду не знають 25%. Відповідно рівень поінформованості про ініціативи Ради серед широкого загалу буде прогнозовано нижчим. Поширення та доведення як до протестуючих, так і загалу ФОПів інформації про відповідні ініціативи здатне знизити рівень протестних настроїв та сприяти конструктивному діалогу. Таке припущення ґрунтується на тому, що ініціативи знаходять підтримку навіть в середовищі протестуючих, які за визначенням займають більш радикальну позицію.

2) Основні заперечення протестуючих ґрунтуються на побоюваннях штрафів та санкцій при роботі з РРО (1) та штрафів і перевірок, пов’язаних із документами про походження товарів (2). Опитування виявило, що протестуючі не розуміють/ не достатньо чітко розуміють підстави, на яких вони можуть бути оштрафовані, відтак перебільшують ці ризики. Необхідним є роз’яснення щодо відповідних моментів, доведення до протестуючих та загалу чітко окреслених правил: штраф лише за неவிдачу чека, а вимоги щодо наявності первинних документів актуальні лише для ризикових груп товарів, тощо.

3) Значна частина опитаних виступає проти запровадження “РРО в смартфоні” (76% опитаних), хоча ця ініціатива навпаки розроблена для спрощення умов використання РРО

підприємцями і дозволяє без значних додаткових витрат видавати електронні чеки при реалізації товарів/ наданні послуг. Цей факт також вказує на низьку обізнаність протестуючих щодо елементів податкової реформи, яка вже була проведена в 2019 році.

Окремо слід зазначити, що реалізація ініціатив Ради з питань сприяння розвитку малого бізнесу при Офісі Президента мають потенціал до зменшення протестних настроїв, адже:

а) критично велика частка учасників протесту (90%), відповідно до вказаного ними виду діяльності, не належить до таких ФОП, на які буде поширюватися вимога використання РРО у випадку реалізації ініціатив Ради (торгівля ризиковими групами товарів);

б) проведене експрес-опитування виявило, що навіть в умовах протесту є значна частина цільової аудиторії, яка за умов вдалої імплементації ініціатив Ради, відмовиться від подальшої участі в акціях протесту (до 30%).